

І.В. Черновол

СПАДЩИНА ФЕДОРА ВОВКА В ІНСТИТУТІ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ

Йдеться про особовий архівний фонд та книжкове зібрання визначного вітчизняного вченого Ф. Вовка, що зберігаються в архіві та бібліотеці Інституту археології НАН України. Досліджується історія їхнього надходження в Україну та історія створення Музею антропології та етнології ім. професора Хв. Вовка.

К л ю ч о в і с л о в а: історія науки, історія археології, персоналії, Федір Вовк, особовий архівний фонд, книжкове зібрання.

Вивчення життєвого шляху та наукового доробку діячів, які своєю багатогранною діяльністю сприяли становленню і розквіту національної культури і науки, займає чільне місце в історичних студіях. Дослідження внеску окремих осіб у розвиток науки і культури сприяє, з одного боку, персоніфікації історичного процесу, а з іншого — реконструкції діяльності особистості в контексті епохи. До таких діячів, безперечно, належить один з найкращих представників наукової еліти кінця ХІХ — початку ХХ ст. — етнограф, антрополог, археолог, історик, музеєзнавець, громадсько-політичний діяч Федір Вовк.

Федір (Хведір) Кіндратович Вовк (Волков) народився 17 березня 1847 р. в с. Крячківка (нині Пирятинський р-н Полтавської обл.). Життя його було непросте й бурхливе. Закінчивши Університет Св. Володимира, Ф. Вовк став членом Київської громади, брав активну участь в археологічних експедиціях на Київщині та Волині, в роботі Південно-Західного відділу Імператорського російського географічного товариства, а також співпрацював з П. Чубинським, був одним з помічників В. Антоновича в організації і проведенні ІІІ Археологічного з'їзду, з О. Русовим підготував до друку «Кобзар» Т. Шевченка.

Через переслідування Ф. Вовк змушений був виїхати з України і понад чверть століття перебував у еміграції: в Румунії (1879—1882 рр.), Швейцарії (1883—1887 рр.), Франції (1887—1905 рр.), де студіював антропологію, порівняльну етнографію та археологію. Він захистив

дисертацію в Паризькому університеті, співпрацював з визначними вченими, викладав антропологію (Франко 2001). У 1905 р. вчений отримав можливість повернутися, проте в'їзд до України лишався забороненим, і він зупинився в Санкт-Петербурзі, де працював хранителем у Руському музеї. Наукові ступені, отримані у Франції, не визнавалися в Росії, тому становище Ф. Вовка було нелегким. І лише в 1907 р. він за рекомендацією О.О. Іностранцева починає викладати в Петербурзькому університеті курс антропології та доісторичної археології, отримавши звання приват-доцента (Тихонов 2003, с. 117). З часом Петербурзький університет почав клопотатися про присудження Ф. Вовкові ступеня доктора антропології та етнографії, проте тому чинився опір. Вченому знадобилося докласти дуже багато зусиль, аби нарешті 1917 року, наприкінці життя, підтвердити докторський ступінь і звання професора.

У 1918 р. Ф. Вовка запросили до Києва на посаду завідуючого кафедри географії та етнографії Київського університету (НА ІА НАНУ, ф. 1, оп. 1, спр. 429е; Франко, Франко 1990, с. 93), а також до Комісії для вироблення законопроекту щодо заснування Української академії наук, працювати над статутом якої він почав ще в Петрограді (НА ІА НАНУ, ф. 1, оп. 1, спр. 304). Ф. Вовк дуже хотів повернутися в Україну, працювати для української науки, тож на початку червня 1918 р. він полишив Петроград. Проте подорож на Батьківщину стала для нього фатальною. Застудившись дорогою, Федір Кіндратович помер 29 червня (Франко 2001, с. 128), за іншими джерелами — 30 черв-

ня 1918 р. (НА ІА НАНУ, ф. 1, оп. 1, спр. 429). Його поховали біля білоруського м. Жлобин, на березі Дніпра.

Матеріали вченого лишилися в Петрограді, він не віз їх із собою. Серед них були колекції, зібрані під час археологічних та етнографічних експедицій, значна кількість документів, що накопичувалися впродовж життя й діяльності Ф. Вовка, бібліотека, яку вчений почав збирати ще в Парижі та продовжував у Петербурзі.

Ще за життя Федір Вовк виказував бажання передати свої особисті книги, матеріали й колекції в Україну. У заповіті він зазначив: *«мои рукописные заметки и научные материалы, если они не будут поручены еще при жизни моей кому-нибудь для обработки и издания, все книги моей библиотеки, за исключением не относящихся к антропологии, археологии, истории, этнографии, фольклору и Украине, и коллекции доисторических предметов и амулетов — завещаю предоставить в пользование для научных целей какому-нибудь ученому учреждению г. Киева по выбору и усмотрению лиц, которым поручается исполнение этого завещания. Таким учреждением могла бы быть основанная каким-нибудь из Киевских ученых обществ Антропологическая лаборатория, или Украинский антропологический институт для независимых от государственных и административных органов научных работ и исследований в области антропологических наук, главным образом в применении их к Украине и по возможности для доступного преподавания этих наук»* (НА ІА НАНУ, ф. 1, оп. 1, спр. 429).

Душоприказчики вченого С. Єфремов і П. Стебницький вирішили, що це міг би стати заклад, створений у межах УАН. У листі до комісії з організації УАН від 19 липня 1918 р. вони зазначили:

«1. Ми передамо зазначені в заповіті проф. Вовка матеріали, книжки та колекції Українській академії наук, якщо при ній буде утворено Інститут антропології та етнографії для наукових дослідів переважно в пристосованні до України.

2. В цій інституті бібліотека, наукові матеріали і колекції проф. Вовка повинні складати собою особливий кабінет чи лабораторію імені проф. Хв. Вовка, призначений для наукової праці дослідників по антропології та етнографії.

3. Академія наук, з свого боку, бере на себе клопіт по організації можливо негайного вивозу заповідженого наукового майна проф. Вовка з Петрограду до Києва, для чого має бути командирований в порозумінні з нами і з удовою небіж-

чика один з його учнів або взагалі фаховий чоловік» (Історія... 1993, с. 141).

Голова комісії В. Вернадський звернувся з проханням до голови Української мирної делегації С. Шелухіна про можливе сприяння щодо перевезення книг і колекцій Ф. Вовка до Києва (Історія... 1993, с. 50). Поза тим, на прохання П. Стебницького було прийняте звернення до Неодмінного секретаря Російської академії наук С. Ольденбурга з Академії щодо заходів з охорони бібліотеки і колекцій Ф. Вовка (Історія... 1993, с. 34). Російською академією наук було видане посвідчення на ім'я Ф. Вовка про недоторканність його квартири, *«де знаходяться рукописи і анкетні листи по племінному складу населення Росії, єдині в своєму роді (уніки) і бібліотека з спеціально підібраними відділами»*. Останній рік родина вченого жила в квартирі при Російському музеї на Інженерній вулиці (Франко 2001, с. 127). Можливо, саме тому є відомості, що бібліотека Ф. Вовка до перевезення її в Україну (близько двох з половиною років) зберігалася в Російському музеї (НА ІА НАНУ, ф. 1, оп. 1, спр. 430а, арк. 2).

Для перевезення до Києва бібліотеки і колекцій Ф. Вовка до Петрограда мали відрядити спеціаліста, яким міг бути О. Алешо, учень покійного. А при пакуванні речей була потреба в присутності Олександри Юріївни Вовк, вдови покійного. Витрати на поїздку до Петрограда мала взяти на себе Академія наук (Історія... 1993, с. 50).

Того ж 1918 р. до комісії для вироблення законопроектів щодо організації і програми Музею антропології й етнології при УАН надійшли записки від М. Кашенка та О. Алешо (Історія... 1993, с. 86—92) з викладом програми і пропозиціями стосовно організації музею. Проте лише в листопаді 1920 р. на Спільному зібранні ВУАН було прийняте рішення *«видати акад. М.В. Птусі, який їде в наукове відрядження через Москву до Петербурга 200 тис. крб. на перевезення тих книгозбірень, які належать Українській Академії наук, а саме — колишньої бібліотеки А.Ю. Кримського... та бібліотеки покійного Ф.К. Вовка в Петербурзі»* (Історія... 1993, с. 460) та відрядити до Росії академіка М. Птуху, професора М. Макаренка та О. Алешо для перевезення спадщини Ф. Вовка до Києва (Історія... 1993, с. 461).

Серед матеріалів архіву зберігається детальний звіт О. Алешо про відрядження до Петрограда. З нього бачимо, що наукові матеріали Ф. Вовка зберігались одночасно за кількома адресами. Їх привозили з різних кінців міс-

та й ретельно упакували протягом декількох місяців (грудень—лютий), чимало часу зайняло і їх перевезення (лютий—березень) (НА ІА НАНУ, ф. 1, оп. 1, спр. 433). Нарешті, в березні 1921 р. О. Алешо привіз спадщину вченого до Києва, а вже наприкінці березня того ж року при Академії наук був заснований Музей антропології та етнології ім. проф. Хв. Вовка. В документах Президії зазначено: *«Головна його основа — це той музей із книгозбірнею, який Академія наук дістала по заповіту од шановного професора Хв.К. Вовка»* (Історія... 1993, с. 300). Музей (пізніше Кабінет) розташовувався за адресою вул. Жертв революції (тепер Трьохсвятительська). Очолив його вже згаданий О. Алешо, а після його смерті (1922 р.) директором музею став А. Носов, теж учень Ф. Вовка. Книгозбірнею Музею керував Є. Дзбановський (Історія... 1993, с. 472), він же опікувався і бібліотекою Інституту археології АН УРСР до 1954 р., пройшовши разом з установою крізь усі структурні перебудови.

Спочатку Музей перебував у безпосередньому підпорядкуванні Спільного зібрання ВУАН. У 1933 р. Кабінет антропології та етнології ім. Ф. Вовка був переданий до II відділу ВУАН (АП НАНУ, ф. Р-251, оп. 1, од. зб. 55). У тому ж році Кабінет разом зі Всеукраїнським археологічним комітетом та низкою інших установ гуманітарного профілю став структурною частиною Секції історії матеріальної культури (СІМК) (НА ІА НАНУ, ВУАК — СІМК, № 451). Як перехідна структура СІМК існувала не довше року. 1934 р. був створений Інститут історії матеріальної культури (ІМК) (АП НАНУ, Протокол № 1 засідання Президії ВУАН від 14.01.1934 р.). Виявлено документи, які підтверджують, що і бібліотека, і архів ІМК увібрали в себе бібліотечні зібрання установ, які увійшли до її складу. Так, у «Короткому звіті за роботу Інституту історії матеріальної культури ВУАН в 1934 р. йдеться: *«Бібліотека скупчила розрізнені раніш книжкові фонди Етнографічної комісії ВУАН, Кабінету антропології й деяких інших ліквідованих установ II-го відділу ВУАН. З бібліотечною роботою пов'язана й робота над науковим архівом. Архів цей складається з архівних наукових матеріалів майже всіх бувших компонентів Інституту: ВУАК, Етнографічна комісія тощо»* (НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, спр. 618). У 1938 р. ІМК був реорганізований в Інститут археології АН України (Історія... 2003, с. 39), під цією назвою він існує й нині.

Сьогодні наукова спадщина Ф. Вовка зберігається в кількох установах. Проте саме в На-

уковій бібліотеці Інституту археології НАН України знаходиться найвагоміша частина книжкового зібрання Ф. Вовка, а в Науковому архіві Інституту зберігається його особовий фонд, що був зібраний впродовж життя і діяльності вченого. Джерелознавчий аспект цих матеріалів досі не був предметом спеціального дослідження.

Книжкове та архівне зібрання Ф. Вовка є одним з оптимальних для здійснення книгознавчо-археографічних досліджень. Воно включає не лише матеріали його власної багатогранної діяльності, але й містить численні документи, що характеризують історико-культурний розвиток України кінця XIX — початку XX ст. Архівний і бібліотечний фонди є достовірним джерелом інформації про життєвий і творчий шлях ученого, його світогляд, наукові зв'язки та родинні взаємини. Загальний комплекс зібрання становить близько 10 тис. одиниць зберігання (бібліотека — понад 3 тис., архів — понад 6 тис.).

У 2008 р. в бібліотеці ІА НАНУ розпочалося дослідження з метою виокремити видання, які в минулому належали до книжкового зібрання Ф. Вовка, і надати йому статус окремої колекції. На цей час уже встановлений фонд вітчизняних видань, триває дослідження зарубіжних видань, вітчизняної та зарубіжної періодики, на черзі — опрацювання особового фонду вченого, що зберігається в архіві ІА НАНУ. Крім того, вже досліджено історію створення бібліотеки ІА НАНУ (Колеснікова та ін. 2008), історію надходження до України книжково-рукописних матеріалів Ф. Вовка, їхню долю, низку фондovласників книжкового зібрання.

В ході дослідження виявлені нотатки Є. Дзбановського — коротка довідка про бібліотеку Ф. Вовка, де він характеризує її як книжкове зібрання, в якому *«багато іноземних видань, комплектів іноземних журналів і рідкісні монографії»*. З-поміж іншого він вказує, що бібліотека Ф. Вовка при переїзді нараховувала 3804 книжкові одиниці, з них 2215 становили журнали і серійні видання, з антропології — 420 примірників, археології — 280, етнографії — 615, історії України — 90, *«varia»* (тобто, інших) — 284 примірники (НА ІА НАНУ, ф. 1, оп. 1, № 430а, арк. 3).

Є. Дзбановський зазначав, що *«книжки Хв. Вовка мають на собі прикмети його власної праці: підкреслення, риси /дві/ на полях, іноді короткі позначення змісту на полях. Книжок з такими позначками є близько 300 із загальної кількості книжок, що залишилися. Є 406 книжок з присвятами Хв. Вовку різних західньо-*

европ., америк. та вітчизняних авторів. З вітчизняних авторів назвемо: Анучин Д., Ковалевський М., Шахматов О., Третьяков Д., Багалій Д., Хвойко В., Ляскоронський В., Іванівський О., Біляшівський М., Єфименко П., Данилевич В., Новицький О., Макаренко М., Шероцький К., Криштафович Н., Бяльницький-Бируля Ф., Яцута К., Арсеньєв В., Федоровський А. і багато інші. З іноземних авторів відзначимо: Huernes M., Dechelette I., Deniker J., Manowrier L., Niederle L., Mategka, Montelius, Mortillet A., Sebillot ..., de Baye, Andree R., Stolyhwo K., Fiala F., Tylor E., ... Talko-Hryniewicz J. ... і багато інших» (НА ІА НАНУ, ф. 1, оп. 1, № 430а, арк. 5—6).

Тож видання, що відносяться до книжкового зібрання Ф. Вовка, в бібліотеці ІА були виявлені за низкою ознак, а саме: екслібрисом, автографом власника чи дарувальника книги, власницьким знаком на корінці книжки «Х. В.» або «Т. V.», помітками на полях, які є цінним матеріалом для реконструкції книжкового зібрання Ф. Вовка. Поза тим, на книжках має бути штамп фіолетового кольору з написом по центру «Книгозбірня», а по колу — «Музей Антропології та Етнології ім. проф. Хв. Вовка», оскільки після перевезення бібліотеки вченого до Києва саме ця інституція стала першим фондодласником його книжкового зібрання.

Таким чином, у фонді вітчизняних виявлено 311 видань з книжкового зібрання вченого: книжки, відбитки, навіть статті з газет, оправлені в палітурку в ході подальшого користування. В зібранні — монографії, збірки наукових праць, довідкові видання, словники, навчальні посібники. Є в ньому і власні роботи Ф. Вовка, видані за життя автора під власним прізвищем (Вовк або Волков) чи псевдонімами (в нашому випадку — Кондратович), або криптонімами, а також праці, які вчений редагував чи перекладав.

Основну частину фонду становлять видання з етнографії — 129 примірників, антропології — 55, історії та археології — 81, вказуючи на наукові інтереси Ф. Вовка. Книжки містять дарчі написи на форзацах, титульних аркушах і посторінкові записи, які свідчать про особисті контакти власника з вченими різних країн світу, з якими Ф. Вовк мав нагоду працювати чи був знайомий. Завдяки науковим контактам бібліотека вченого поповнювалася: він не лише купував книги, а й отримував їх у дарунок, авторськими примірниками міг обмінюватися з колегами.

Зосереджена в автографах книжкового зібрання інформація засвідчує широкі науко-

ві контакти Ф. Вовка з вченими багатьох країн. Їхні дарчі написи розміщені на форзацах чи титульних аркушах видань. У виокремленій частині книжкового зібрання виявлено імена 44 автографодателів, що дещо відрізняється від такого ж списку, складеного Є. Дзбановським (НА ІА НАНУ, ф. 1, оп. 1, № 430а). Проте саме завдяки складеному ним переліку стає зрозуміло, що вдалося виокремити не всі видання та в яких напрямках продовжувати пошук.

Комплектуючи свою книгозбірню, Ф. Вовк не обійшов увагою дослідження В. Антоновича, Д. Анучина, О. Спіцина, М. Драгоманова, В. Ляскоронського, Г. Вейса, Л. Нідерле, Г. Обермайера. Також до його зібрання ввійшли такі видання як багатотомна праця «Этнографическое обозрение», «Труды этнографическо-статистической комиссии в Западно-русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим обществом» за редакцією П. Чубинського, «Сборник отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук», «Труды Восточно-Сибирского отдела Императорского Русского географического общества», «Записки Императорского Русского географического общества по отделению этнографии» та багато інших.

Аналіз книжкового зібрання Ф. Вовка, здійснений на основі фонду вітчизняних видань бібліотеки ІА НАНУ, допомагає зрозуміти рушійні сили творчого наукового процесу вченого, висвітлити деякі сторони його світогляду. Спроба реконструкції книжкового зібрання дає можливість чітко розділити книжкову спадщину за напрямками професійної діяльності вченого, яскраво доводить своєрідність і значимість цієї книгозбірні в історико-культурній та науковій спадщині.

Архівний особовий фонд Ф. Вовка, як уже зазначалося, зберігається в архіві Інституту археології НАН України (фонд 1). Цей основний масив документів охоплює період від 1870-х рр. до 1918 р. (рік смерті Ф. Вовка). Окрім того, фонд містить документи, пов'язані з історією надходження спадщини вченого, організацією Музею (Кабінету) та документи, пов'язані з діяльністю Музею в 1920-х рр. і різних інституцій того часу — вітчизняних і міжнародних. Цей особовий фонд нараховує 6085 од. зберігання. Зібрані документи містять інформацію про особистість Ф. Вовка та його діяльність. У ньому зберігаються особисті документи вченого, матеріали інших осіб, установ, товариств, творчі та біографічні матеріали, документи службової та громадської діяльності, листування.

В основу систематизації особистих архівних фондів і матеріалів, виробленої на початку 1950-х рр., покладений принцип розподілу матеріалів за їхніми родо-видовими характеристиками: творчі матеріали, особисті документи, листування, матеріали інших діячів. Документи були укладені за принципом походження — всі вони були зібрані як особовий архів, що утворився в результаті діяльності вченого впродовж життя.

Архів Ф. Вовка описаний дуже поверхово. Споріднені матеріали, пов'язані з його працею, опинилися в різних частинах фонду, а родо-видова класифікація без предметного визначення змісту ускладнює вивчення його біографії та напрямів діяльності вченого і практично повністю виключає використання його архіву за категоріями. Археографічний опис документів іноді не відображає їхній зміст. Опис архівного фонду має винятково обліковий характер. Саме тому в наукових роботах, одним з основних джерел для підготовки яких був означений фонд, не могло повною мірою використовуватися це цінне джерело.

Чільне місце серед наукових і творчих матеріалів фонду займають рукописні праці Ф. Вовка, машинописні тексти, відбитки, коректури українською, російською, французькою та німецькою. Серед них нотатки майбутніх наукових статей, матеріали конференцій, доповіді, матеріали археологічних експедицій, списки власних наукових досліджень. Це також численні нотатки вченого з етнографії, антропології, археології, уривки статей, чернетки, зарисовки, схеми, таблиці антропологічних вимірювань, археологічної класифікації, порівняльні таблиці з етнографії та антропології, плани, статистичні матеріали, картотека антропометричних вимірів, а також різноманітні матеріали до курсів лекцій, численні конспекти лекцій Г. та А. Мортільє, Е. Амі, М. Ерве, які супроводжуються малюнками Ф. Вовка.

Архівні матеріали свідчать про прагнення вченого до популяризації в різних наукових і науково-популярних журналах Франції праць В. Антоновича, Д. Багалія, Б. Ханенка, Д. Анучина, Ф. Брікнера, Л. Нідерле. Він був не лише редактором, а й перекладачем. Зокрема, Ф. Вовк переклав з чеської на російську працю Л. Нідерле «Человечество в доисторические времена», про що свідчать коректурні листи. Велику увагу дослідник приділяв відкриттям В. Хвойки в Україні, публікуючи матеріали про його археологічні дослідження у Франції, виступаючи з доповідями та експонуючи серію

фотознімків знахідок В. Хвойки. Він пропагував матеріали досліджень з археології, етнографії та антропології, які проводились у той час на території Росії та України, на міжнародних конгресах, конференціях, виставках, у яких йому доводилося брати участь як організатору й учаснику.

Серед документів архіву багато підготовчих матеріалів — вирізок з газет і журналів різними мовами та власних заміток, коментарів, планів, чернеток, бібліографічних списків. Вражає кількість зібраних матеріалів з етнографії, антропології, археології: нотатки, виписки з літератури, чернетки, бібліографічні списки праць, розроблені анкети для збирання етнографічних відомостей та опитувальник «Весільні звичаї, пісні». Також значна кількість коректур: вчений був редактором багатьох видань, зокрема журналів «L'anthropologie», «Матеріали до українсько-руської етнології» та окремих видань.

Такі документи є свідченням величезного обсягу попередньої роботи, що її провадив учений перед написанням своїх праць, підготовкою доповідей, лекцій.

Матеріали архіву містять багато рецензій і відгуків вченого на твори інших дослідників, а також окремі видання та рецензії різних авторів на його праці. Серед них рецензії Ф. Вовка на I і II випуски роботи Б. Ханенка «Древности Поднепровья», окремі номери «Записок Наукового товариства ім. Т. Шевченка», рецензії на роботи таких вчених як Д. Багалій, Г. Обермайер, Ф. Брікнер, Мендіаров, відгуки на збірку під редакцією П. Чубинського «Труды экспедиции в Юго-западный край», книжку Г. і А. Мортільє «Предистория» та ін. Зберігаються в архіві і рецензії на праці Ф. Вовка, багато з яких друкувалось у французькій пресі.

Упродовж життя Ф. Вовк брав активну участь в археологічних дослідженнях. Про це свідчать документи, пов'язані з роботою в археологічних експедиціях, зокрема звіти про розкопки палеолітичної стоянки поблизу Мізина Чернігівської губ., Кирилівської стоянки, курганів на Херсонщині. Є також щоденники експедицій, описи археологічних знахідок, рисунки, схеми, фотознімки. Значний науковий інтерес Ф. Вовка до археологічних досліджень в Україні підтверджує його листування з В. Хвойкою, М. Біляшівським і В. Щербаківським.

Вагомою складовою особового фонду є матеріали, які висвітлюють факти біографії вченого, зокрема записники, характеристики, спо-

гади сучасників, як то О. Русова, ювілейні матеріали. Окремий науковий інтерес викликають щоденники вченого, які він вів протягом життя (Добрудж, Плоешти, Женева, Париж, Санкт-Петербург), автобіографія, заповіт (копія 1921 р.) та свідоцтво про смерть.

Матеріали службової та громадської діяльності теж становлять значний за обсягом комплект документів. Ці матеріали проливають світло на діяльність вченого, допомагають глибше зрозуміти епоху та обставини, в яких він жив і працював, вказують на надзвичайно різнобічні інтереси вченого, свідчать про його активну життєву позицію. Серед документів: запрошення на засідання Антропологічного товариства, Міжнародного географічного конгресу, матеріали стосовно роботи над «Уставом Київського географічного інститута», «Устав Общества ім. Т. Шевченка» в Петрограді, «Устав Общества вскрытия», «Устав Московского общества друзей Музея этнологии, антропологии и археологии при Императорском Московском археологическом институте им. Императора Николая II» та ін. Документи висвітлюють діяльність Ф. Вовка в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка у Львові та в Петрограді, у Російському географічному та антропологічному товариствах. В архіві виявлено численні запрошення до участі в конгресах, протоколи та витяги з протоколів різних наукових товариств, квитки на виставки, службові записки, як от «Записка про необхідність заснування кафедри з антропологии та етнографии при Украинському університеті». Викликає інтерес документ «Грошові розрахунки за розкопки біля с. Мізин. 1909—1916 рр.». Крім того, серед документів Ф. Вовка зберігаються: відгук про діяльність Літературного громадського гуртка ім. Герцена, звіт Комітету літературного фонду за 1915 р., повідомлення до членів Добродійного товариства видання корисних і дешевих книжок і ін.

Переважна більшість матеріалів фонду Ф. Вовка складається з епістолярної спадщини вченого: приватного та офіційного листування. В цьому фонді зосереджені документи, які розкривають важливі аспекти діяльності вченого, відображають коло його наукового та культурного спілкування, дають уявлення про задуми щодо втілення наукових планів, висвітлюють і допомагають уточнити біографічні відомості. Всього налічується понад п'ять з половиною тисяч листів до нього від 755 адресатів (кореспондентів) — визначних політичних і громадських діячів, учених, письменників, по-

етів та ін. Серед них листи Д. Анучина, М. Біляшівського, Л. Нідерле, М. Сумцова, О. Фотинського, О. Шахматова, В. Щербаківського, Д. Яворницького та багатьох інших. Особливий науковий інтерес становлять листи Ф. Вовка (чернетки) до діячів науки та культури кінця ХІХ — початку ХХ ст., таких як В. Вернадський, І. Франко, М. Драгоманов, М. Грушевський, С. Петлюра, О. Русов та ін. На окрему увагу заслуговує листування з французькими вченими Г. Мортільє та Л. Манувріє. Науковий інтерес викликає листування Ф. Вовка зі своїми учнями О. Алешо, А. Носовим, В. Гнатюком, С. Руденком, П. Єфименком, М. Рудинським, Л. Чикаленком та ін.

Офіційний епістолярій представлений листуванням з установами, організаціями, науковими товариствами, видавництвами. Оскільки Ф. Вовк брав участь у роботі організаційних комітетів археологічних з'їздів і різних конгресів, серед документів архіву виявлені запрошення на участь у них, повідомлення про їхнє проведення. Значний науковий інтерес становить листування вченого з Імператорською Академією наук, Науковим товариством ім. Т. Шевченка, переписка з іноземними фірмами з приводу замовлення антропометричних інструментів, антропологічних муляжів і моделей, листування з приводу скликання ХІІІ з'їзду російських природознавців і лікарів у Тифлісі 16—24 червня 1913 р. Заслужують на увагу матеріали, що стосуються його обрання завідувачем кафедри географії та етнографії Київського університету. Це й листування з Київським університетом і, зокрема, прохання занести його до списку осіб, які бажають взяти участь у конкурсі на вільну кафедру географії та етнографії цього навчального закладу.

Листів, адресантом яких був власне сам Федір Вовк, збереглося близько сотні. Це чернетки листів ученого до інших осіб. Є також листування інших осіб між собою.

Листування, окрім уточнення біографічних відомостей, розкриває особистість вченого, взаємини з учнями, колегами, родиною, є джерелом інформації про задуми, плани, проблеми наукових досліджень, надає імпульсу до нових пошуків.

Окремий комплекс документів становлять скляні фотопластини та фотографії Ф. Вовка й інших осіб — портретні фото, в колі друзів, однодумців-колег, студентів, членів товариств, визначних діячів у галузях антропологии, етнології, археології та інших наук. У фонді містяться фото вітчизняних і закордонних ді-

ячів, серед яких: І. Франка, М. Грушевського, Т. Шевченка, В. Антоновича, О. Герцена, Р.Л. Моргана, Г. Мортільє й ін. Є також численні фотографії, що стосуються наукової діяльності Ф. Вовка: з розкопок у Гінцях і Мізині на Чернігівщині, Петренах, Більче Злотому на Тернопільщині, Кукутені в Румунії. Значна кількість фото відображає розкопки В. Хвойки та знахідки з них, антропологічні та етнографічні дослідження, музейні експозиції Відня, Стокгольма, Трокадери, Британського музею і т. д.

Крім того, в архіві зберігаються образотворчі матеріали: портрети, зарисовки та ескізи, виконані олівцем, тушшю, аквареллю чи пастеллю. Серед них портрети самого Ф. Вовка, а також Г. Квітки-Основ'яненка, Г. Мортільє, П. Мартиновича та інших. Є значна кількість рисунків, зокрема різноманітних археологічних знахідок: знарядь з каменю, кістки, зразків орнаментів кераміки, багато зарисовок краєвидів, планів місцевості тощо.

Отже, архівні документи Ф. Вовка надзвичайно різнобічні, численні та актуальні. Вони

мають значну джерелознавчу цінність і конче потребують введення до наукового обігу. Це дозволить отримати доступ до джерел інформації з історії археології, антропології, етнології тощо, розкриє нові аспекти життя і діяльності вченого, дасть можливість по-новому оцінити його внесок у розвиток української науки та культури, допоможе науковцям у дослідженні багатоаспектної наукової та творчої діяльності Ф. Вовка.

Бібліотека й архів вченого — це єдиний масив документів, який відкладався протягом життя Ф. Вовка, тому і вивчати їх слід комплексно, доповнюючи одне одним.

Книгознавчо-археографічні дослідження книжково-рукописної спадщини як чинника розвитку духовності суспільства — справа дуже важлива, перспективна і корисна. Завдяки таким дослідженням здійснюється впорядкування книжкового зібрання та архівних документів особового фонду, вивчення видового складу документів архіву та бібліотеки, створення електронного каталогу книжкового зібрання та архівних документів.

АП НАНУ. — Ф. Р-251, оп. 1, од. зб. 55; Протокол № 1 засідання Президії ВУАН від 14.01.1934 р.

НА ІА НАНУ — Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 304; Спр. 429 (*varia*); Спр. 429е; Спр. 430а; Спр. 433; Ф. ВУАК — СІМК, № 451. Протокол засідання Президії СІМКу від 10.04.1933 р.; Ф. ВУАК. — Спр. 618.

Історія Академії наук України. 1918—1923. Документи і матеріали. — К., 1993.

Історія Академії наук України. 1938—1941. Документи і матеріали. — К., 2003.

Колеснікова В.А., Михайлова Н.Р., Черновол І.В., Науменко Н.В. Історія Наукової бібліотеки Інституту археології НАН України // *Археологія.* — 2008. — № 4. — С. 104—111.

Тихонов І.Л. Археология в Санкт-Петербургском университете: историографические очерки. — СПб., 2003.

Франко А.Д., Франко О.Е. Федор Кондратьевич Вовк (Волков). Биографический очерк // *СЭ.* — 1990. — № 1. — С. 86—95.

Франко О.О. Федір Вовк — вчений і громадський діяч. — К., 2001.

Надійшла 02.03.2010

І.В. Черновол

НАСЛЕДИЕ ФЕДОРА ВОВКА В ИНСТИТУТЕ АРХЕОЛОГИИ НАН УКРАИНЫ

В статье рассмотрена история поступления в Украину книжного собрания и архивных материалов выдающегося ученого и общественного деятеля Ф.К. Вовка (Волкова), которые хранятся в фондах Института археологии НАН Украины. Освещен процесс создания Музея антропологии и этнологии имени проф. Хв.К. Вовка при ВУАН как первого фондодержателя научного наследия ученого.

Автором отобраны книги из частной библиотеки Ф. Вовка, проведена их научно-библиографическая обработка, осуществлен историко-книговедческий анализ, исследованы книговедческие источники. Реконструкция части книжного собрания позволяет четко разделить книжное наследие по направлениям профессиональной деятельности ученого, ярко доказывает своеобразие и значимость этой библиотеки в историко-культурном и научном наследии. Изучение личной библиотеки дает возможность проникнуть в мир интересов ученого и его увлечений, привлечь внимание к культурным формам и институтам, в которых происходит формирование научных интересов и осуществляется процесс научного творчества.

В личном архивном фонде выделены основные группы документов: биографические, научные и творческие, а также подготовительные материалы к научным трудам, рецензии, документы общественной, служебной и археологической деятельности, переписка и т. п. Они имеют значительную источниковедческую ценность и их необ-

ходимо ввести в научный оборот. Это позволит получить доступ к источникам информации по истории развития археологии, антропологии и этнологии.

I.V. Chernovol

HERITAGE OF FEDIR VOVK IN THE INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY OF THE NAS OF UKRAINE

The article deals with the history of arrival to Ukraine of the book collection and archival materials, which are kept in the funds of the Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine, of F.K. Vovk (Volkov), an outstanding scholar and a public figure. The process of foundation of the Khv.K. Vovk Museum of Anthropology and Ethnology at the VUAN (FUAS) as the first institution where scientific heritage of this scholar was kept is highlighted.

The author selected books from the private library of F. Vovk, scientifically and bibliographically processed them, conducted the historical and bibliological analysis, and studied bibliological sources. Reconstruction of a part of the book collection allows the author to divide distinctly the book heritage into the areas of professional activity of the scholar; it clearly proves the value and originality of this library in cultural and scientific heritage. Study of a private library allows the author to fathom the world of interests and ardours of the scholar, to draw attention to cultural forms and institutions where the development of scientific interests is being formed, and the process of scientific creation is underway.

In the personal archival fund the main groups of documents are identified: biographical, scientific, and creative; also there are preparatory materials for the scientific works, reviews, documents of public, official, and archaeological activity, correspondence, and so on. They are of a significant value for a source study and should be presented to the scientific circles. This will provide the access to the sources of information on history of development of archaeology, anthropology, and ethnology.